

Валерій Новородовський

СТАТУС ІНОЗЕМНИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ В УКРАЇНІ (2014 – 2018): ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглядаються проблеми статусу іноземних добровольців, які захищають територіальну цілісність та державний суверенітет України. Здійснено аналіз міжнародної та національної правової бази. Висвітлено поняття «найманець» і «доброволець» та ознаки, які їх характеризують. Розкриваючи проблему, наголошується на використанні поняття «доброволець», оскільки легіонери перебувають на Сході з ідейних причин та захищають Україну. Визначено політико-правові проблеми, які постали перед іноземними добровольцями. Розкриваються тенденції формування законодавчої бази, завданням якої є захист учасників бойових дій, у тому числі добровольців. Проаналізовані основні закони, які стосуються добровольців, а також проекти законів, які пропонують розв'язання проблеми.

Ключові слова: добровольці, законодавство, найманець, гібридна війна, російсько-українська війна, Україна, Російська Федерація, іноземці, учасник бойових дій.

Valeriy Novorodovskiy. Status of foreign volunteers in Ukraine (2014 – 2018): political and legal support. The problems of the status of foreign volunteers protecting the territorial integrity and state sovereignty of Ukraine are considered. An analysis of the international and national legal framework is carried out. The concept of «mercenary» and «volunteer» and features that characterize them are highlighted. Detecting the problem, the use of the term «volunteer» is emphasized, since legionnaires are on the east for ideological reasons and defend Ukraine. The political and legal problems, facing foreign

Новородовський Валерій Вікторович – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

volunteers, were determined. The tendencies of formation of the legislative base, the task of which is protection of participants of military actions, including volunteers, are revealed. The main laws concerning volunteers are analyzed, as well as draft laws that propose solutions to the problem.

Key words: *volunteers, legislation, mercenary, hybrid war, Russian-Ukrainian War, Ukraine, Russian Federation, foreigners, participant in military operations.*

Постановка проблеми. В умовах російської агресії на Донбасі однією з основних проблем на сучасному етапі розвитку України є соціальне забезпечення учасників бойових дій та правове регулювання їхнього статусу, особливо іноземних добровольців. З огляду на обіцянки Президента України П. Порошенка про допомогу в отриманні громадянства іноземцями, які захищають Україну від російської агресії, проблема політико-правового статусу «легіонерів» актуалізується. Враховуючи той факт, що на боці України з 2014 р. воювали громадяни Росії, Білорусі, Грузії, Узбекистану, Польщі, Швеції, Італії, Франції, США та інших країн, досить важливим і відкритим залишається питання стосовно їх захисту, забезпечення нагальних потреб та надання громадянства.

Аналіз досліджень і публікацій. Науковий дискурс проблеми російсько-українського протистояння виокремив основні напрями дослідження: причини анексії Автономної Республіки Крим (АРК) та початку війни на Сході України, війна в інформаційному просторі, етнополітичний фактор агресії Росії, бойові дії на Донбасі та ін. Ці проблеми знайшли своє відображення у наукових розробках В. Горбуліна [38], В. Коцура [27], Є. Магди [29], Я. Потапенка [33], Г. Почепцова [34], у аналітичних доповідях «Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання» [32], «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи» [41] та ін.

Зважаючи на внесок у російсько-українську війну добровольчих загонів, особливо цінним є дослідження А. Богдалова, який розкриває участь іноземних легіонерів у бойових діях. Досить

дискусійним залишається питання визначення статусу добровольця і найманця, співвідношення цих понять [5]. Аналізуючи міжнародне право І. Колотуха [24], О.Скрильник і О. Майструк [40] визначили відмінність між добровольцем і найманцем, а також наголосили, що встановити їхній статус на практиці досить складно. Проблему найманства та тлумачення українським законодавством цього злочину висвітлено К. Юртаєвою [45]. Дослідниця, проаналізувавши міжнародне та національне право, а також думки науковців і практиків-юристів, дійшла висновку, що складність цієї проблеми зумовлюється переплетенням національних та міжнародних аспектів цього явища. Розкриття понятійного апарату та законодавче підґрунтя для визначення статусу учасників антитерористичної операції досліджували Л. Сіньова [39]. Характеризуючи законодавчу базу, дослідниця розкрила значення основних термінів, а також зазначила, що термін «АТО» та «гібридна війна» не давали правової відповіді на питання про ситуацію в країні. Вагомим внеском у розкриття проблеми участі іноземців у російсько-українській війні стала стаття Ендре Сенасі «Foreign fighters in Ukraine», у якій висвітлено участь «легіонерів» як на боці України – так і на боці проросійських сил. Автор відзначав, що іноземні добровольці, які воюють на Сході України, досить ризикують, оскільки їхні дії можуть трактуватися як «найманство» [3]. Не повністю вивченими на сьогодні є політико-правове забезпечення іноземних добровольців, які захищають територіальну цілісність та державний суверенітет України.

Метою статті є дослідження проблеми політико-правового забезпечення потреб іноземних добровольців, які брали участь в антитерористичній операції (АТО) та продовжують бойові дії на Сході України в умовах операції об'єднаних сил (ООС) на основі аналізу українського і міжнародного законодавства та низки законопроектів, поданих на розгляд Верховної Ради України упродовж 2014 – 2018 рр.

Анексія Росією Кримського півострова, поширення сепаратизму на Сході України стали причиною появи «неурядових складників оборони» – волонтерських рухів та добровольчих формувань [38, с. 313]. Таким чином відбулася інтеграція українського суспільства задля оборони країни від агресії. У

Конституції України, у статті 17, зазначається, що «оборона України, захист її територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні сили України» [25]. Документ також гарантує монополічне право держави на застосування сили, що фактично унеможливило законну появу добровольчих збройних формувань. Утім, утворення добробатів було спричинено також неготовністю нової влади використати це право та зупинити загрозу поширення сепаратизму.

Російська агресія стала приводом не лише для формування потужного оборонного комплексу з метою військової відсічі загрози, але й переосмислення правового врегулювання статусу учасників бойових дій, зокрема, добровольців. Навесні – влітку 2014 р. було утворено низку добровольчих формувань, які перебрали на себе функції захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України, у той час доки керівництво країни було нерішучими у цьому питанні. Іншим фактором появи добровольчих збройних підрозділів став навмисний розвал армії за роки незалежності, яка на той час була не готова дати відсіч агресору. У цих умовах свою роль відіграли іноземні добровольці, які воювали на боці України. Характерним є те, що вони вирушали до України вести бойові дії не за матеріальну винагороду, а заради захисту українців та світової спільноти від загрози поширення концепту «руського мира». Зазначені фактори сприяли значній підтримці добровольчих формувань з боку населення. Навіть у 2017 р., незважаючи на спроби дискредитації їх з боку влади, рівень підтримки добровольчих формувань був досить високим – 53,9 %, поступаючись лише волонтерським організаціям, Церкві та ЗСУ [7, с. 79]. Внесок іноземних добровольців у захист суверенітету України, їхня подальша доля, політико-правовий статус залишаються малодослідженим питанням.

Участь у антитерористичній операції, а з 30 квітня 2018 р. в операції об'єднаних сил регулювалася низкою нормативно-правових актів, зокрема: Конституцією України, міжнародними актами, Законами України «Про боротьбу з тероризмом», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про військовий обов'язок та військову службу», «Про Збройні сили України», «Про Національну гвардію України», «Про державну прикордонну

службу», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства», «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» та ін. Керуючись зазначеними документами, держава формує політику захисту учасників бойових дій – осіб, які боролися за незалежність, територіальну цілісність та державний суверенітет країни [39, с. 158]. Проте відкритим лишається питання стосовно легалізації, надання громадянства та захисту іноземним добровольцям, які воюють на боці України.

Існує низка варіантів інтерпретації стосовно класифікації іноземних бійців в Україні з офіційних точок зору [3, с. 78]. У свою чергу, це актуалізує подальше вивчення цієї проблеми у політико-правовому дискурсі. Для більш об'єктивного визначення статусу «легіонерів» необхідно детально розкрити нормативно-правову базу.

З точки зору міжнародного законодавства, участь у конфлікті іноземців, які не проживали довгий час на території країни, де він спалахнув, та не є її громадянами, не входять до складу збройних сил ворогуючих сторін, а також мають особисту матеріальну вигоду, кваліфікується як найманство. Про це йдеться у статті 47 Додаткового протоколу I Женевської конвенції, у якій чітко визначено статус учасників конфлікту [8]. У 1977 р. Організацією африканської єдності прийнято конвенцію, де вперше було здійснено спробу надати правове визначення найманства. У декларації Генеральної Асамблеї ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., зазначалася рекомендація державам щодо припинення заохочення нерегулярних збройних формувань у втручання в конфлікти інших держав [40]. У 1989 р. було прийнято «Конвенцію по боротьбі з вербуванням, фінансуванням і навчанням найманців», яку в 1993 р. ратифіковано Верховною Радою України. Вона передбачала на міжнародному рівні вести боротьбу проти найманства, запобігати вербуванню та фінансуванню осіб для здійснення ними насильницьких чи воєнних дій на території іншої країни. Відповідно до національ-

ного законодавства країн-учасниць конвенції відбувається визначення статусу та покарання найманців згідно з кримінальним законодавством [31].

З точки зору Кримінального кодексу України найманцем є особа, «спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності» [28]. У Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України від 9.06.2017 зазначається, що «найманці – особи, які спеціально завербовані, беруть безпосередню участь у збройному конфлікті з метою отримання особистої вигоди» [23]. Аналізуючи міжнародну та українську правову базу, відмітимо, що іноземні добровольці, які беруть участь у бойових діях на Сході України, на її боці, не підпадають під пункт «особистої вигоди», оскільки значна частина з них мають особисті, ідейні причини допомогти українцям. Вони перебувають у зоні бойових дій з політичних міркувань, вважаючи за необхідне вигнати російські війська з України та покарати винних. Один із мотиваційних чинників участі легіонерів у російсько-українській війні – це загроза агресії Російської Федерації Європі, зокрема, східним членам НАТО, у тому числі країнам Балтії [3, с. 69].

Разом з тим, іноземні добровольці перебувають у зоні бойових дій для захисту територіальної цілісності України, а отже, не підпадають під санкції статті 447 Кримінального кодексу України. З іншого боку, існує можливість класифікувати іноземних добровольців як найманців, які не перебувають у складі Збройних сил України чи інших державних силових структур [28]. Проте у міжнародному праві існує поняття добровольчій загони – підрозділи, які офіційно не увійшли до складу регулярних збройних сил. Дослідник І. Колотуха, розкриваючи питання визначення правового статусу добровольця і найманця, зазначав, що до добровольчих загонів зараховуються ті особи, які належать до однієї зі сторін конфлікту і діють на своїй території або за її межами за

умови, якщо вони відповідають певним вимогам [24, с. 191]. Згідно зі статтею 4 Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими» добровольчі загони відповідають таким критеріям: 1) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; 2) мають розпізнавальні знаки; 3) вони носять відкрито зброю; 4) здійснення операцій ними відбувається виключно згідно із законами та звичаями війни [8].

Враховуючи це, перебування іноземних добровольців, які ведуть бойові дії на боці України, захищають її державний суверенітет та територіальну цілісність, мають командування, яке за них відповідає, знаки розпізнавання, підпадають під умови для класифікації їх як добровольчих загонів. Однак, як зазначає І. Колотуха, існує велика проблема ідентифікації осіб, які належали до руху опору чи неурядових (добровольчих) збройних формувань, навіть за наявності зазначених критеріїв. Зокрема, вона пов'язана із фактом доведення, що бійці цього загону отримували матеріальну винагороду, яка перевищує плату військовослужбовця [24, с. 192]. Якщо факт отримання матеріальної винагороди під час збройного протистояння було доведено, то у такому разі іноземних легіонерів кваліфікують як найманців. У ситуації з Україною іноземці, які захищають територіальну цілісність держави, перебувають на громадських засадах, а отже, підпадають під критерії добровольчого загону.

З точки зору національних законодавств країн світу, зокрема Російської Федерації, Білорусі (з квітня 2016 р.), перебування громадян своєї країни у зоні бойових дій кваліфікується як найманство. При цьому в Росії бойовики незаконних формувань «ДНР» та «ЛНР» мають статус добровольчих загонів та ополчення, що суперечить українському законодавству. Втім, це лише засвідчує факт агресії РФ, її неоімперських планів стосовно України, а світова спільнота має змогу переконатися у недотриманні нею норм міжнародного права та в неспроможності системи міжнародної безпеки стримувати такого роду конфлікти на сучасному етапі.

Водночас, перед Україною з 2014 р. постало питання стосовно надання правового статусу учасника бойових дій іноземним добровольцям та соціального забезпечення їх сімей. Поняття «добро-

волець» має безліч варіацій. В українському законодавстві зазначено, що до добровольчих підрозділів належать організації чи об'єднання активістів, які, беручи участь у бойових діях на Сході України, виявилися поза юрисдикцією Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та інших відомств [46]. Керуючись міжнародним і національним правом, український парламент з 2014 р. розпочав розробку низки законопроектів та поправок до діючих законів, які мали на меті захистити іноземців від переслідування у себе на батьківщині, надати їм змогу проживати в Україні шляхом отримання громадянства чи статусу біженця.

Згідно з даними Міністерства оборони України від початку АТО до початку ООС статус учасника бойових дій отримали 228 тис. військовослужбовців [43]. Відзначимо, що станом на кінець 2014 р. у зоні антитерористичної операції перебувало близько 1000 іноземних бійців, це становило приблизно 5 % від загальної кількості бійців ЗСУ у зоні АТО. Інші дані свідчать про те, що у 2016 р. у зоні бойових дій було лише 100 легіонерів [5]. Польський дослідник Каспер Ренкавек зазначав, що станом на березень 2015 р. іноземців, які воювали на боці України, нараховувалося від 100 до 300 осіб [4]. Народний депутат Олег Петренко навів інформацію, згідно з якою на боці України воювали близько 300-400 іноземних добровольців [20]. Утім, дані не точні, оскільки більшість легіонерів приховують своє громадянство, побоюючись переслідувань у себе на батьківщині.

У зв'язку з необхідністю захистити іноземних добровольців, які з ідейних та політичних причин стали на захист незалежності України, керівництво «Азову», «Айдару», ДУК «Правого Сектору», «Донбасу» та інших добробатів зверталися до парламенту та Президента України стосовно спрощення процедури надання іноземним добровольцям українського громадянства [18]. Для розв'язання цієї проблеми окремі народні депутати розпочали розробку законодавства, яке мало легалізувати добровольчі формування, що воюють на боці України, а також удосконалювати нормативно-правову базу задля спрощення процесу набуття громадянства іноземними добровольцями. Зазначимо, що станом на 2018 р. законодавства, яке б повністю забезпечувало захист

легіонерам і спрощувало процедуру та механізм набуття громадянства України, не прийнято.

Підтримку добровольчим формуванням, у тому числі іноземним, найбільше здійснювали народні депутати з правих сил. Відзначимо, що низка законопроектів, метою яких було надання соціальних забезпечень, а також статусу добровольцям, формувалися з ініціативи народних обранців від правих сил, зокрема, Андрія Білецького («Національний Корпус»), Юрія-Бойко Шухевича («Радикальна партія Олега Ляшка»), Юрія Левченка, Андрія Ілленка, Михайла Головка, Олега Осуховського, Олександра Марченка (ВО «Свобода») та ін. З позицій проросійських політичних сил, таких як «Опозиційний блок», відсутня будь-яка підтримка добровольців.

Неможливість надання соціальної допомоги добровольцям, утримання сімей загиблих, медичного забезпечення поранених висвітлює негативну тенденцію байдужості держави до власних захисників. Неefективна державна політика щодо іноземців, які стали на захист України, зумовила правовий вакуум щодо їхнього статусу [35]. Відповідно, поставало питання легалізації добровольчих формувань, у тому числі й іноземних, які воюють на боці українців. Законопроект «Про правовий статус і соціальні гарантії учасників добровольчих збройних формувань в Україні» був поданий на розгляд у жовтні 2015 р. Згідно з ним передбачалося надання правового статусу, соціальних гарантій усім добровольцям – громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, – які беруть участь в антитерористичній операції незалежно від підпорядкування державним військовим інституціям [36]. Стаття 6 цього проекту закріплювала правовий статус іноземців, які воюють на боці України, а найвищим інтересом держави у цьому випадку є надання їм громадянства та їх захист [36]. Однак у висновку Головного науково-експертного управління зазначено, що цей законопроект необхідно доопрацювати, зазначаючи недоцільність формування окремого законодавства, яке б врегулювало статус добровольців, у тому числі іноземців [6].

Внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального забезпечення» зумовлене необхідністю визначення правового статусу бійців добровольчих формувань, які

утворилися для захисту суверенітету та територіальної цілісності України, юридично гарантувало соціальне забезпечення сім'ям добровольців, які загинули чи зникли безвісти внаслідок виконання бойового завдання у взаємодії зі ЗСУ, МВС України, НГУ та іншими військовими формуваннями, утворені згідно із законами України [12]. Юридично добровольці, які не легалізувалися у силових структурах, були визнані державою. На практиці досить часто сім'ї добровольців не можуть довести факт участі та загибелі їх рідних під час виконання бойового завдання. Прикладом є ситуація із загиблєм у 2014 р. «кіборгом», бійцем ДУК («Правий Сектор») Сергієм Табалою («Севєр»), якого хоч і відзначили зіркою Героя України, проте статусу учасника бойових дій не надали, посилаючись на його неповноліття. Аналогічних ситуацій стосовно відмови надати статусу учасника бойових дій добровольцям достатньо. Незважаючи на прийняті поправки до закону, ці проблеми існують і до сьогодні. Крім того, у цьому документі не зазначалося стосовно статусу іноземних добровольців, а отже, вірогідно, що він не поширювався на них. Утім, участь в АТО, у підрозділах ЗСУ, МВС України, НГУ, наявність військового квитка автоматично мало гарантувати їм соціальне забезпечення.

Іноземці отримали визнання з боку держави восени 2015 р., коли було прийнято Закон України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України стосовно проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особам без громадянства», згідно з яким вони мали право служити у ЗСУ за контрактом [37]. У листопаді 2015 р. Президент України П. Порошенко, даючи відповідь на петицію про надання громадянства іноземним добровольцям, які захищали територіальну цілісність України, заявив, що МВС та ДМС доручили надавати негайну консультаційну допомогу цим особам у разі якщо вони забажають набути українське громадянство [17]. Відповідно до Законів України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства» іноземці, які офіційно підписали контракт зі ЗСУ, автоматично отримували право на проживання в Україні [10; 11]. Втім, лише одиниці з іноземців

змогли легалізуватися на території України, незважаючи на гарантії Глави держави. Згідно з даними правозахисника Бориса Захарова, з початку 2017 р. легіонерів, які бажали отримати українське громадянство, налічувалося близько 400 осіб. У Державній міграційній службі зазначали, що у період від квітня 2014 до початку 2017 р. громадянство отримали лише 4 іноземні добровольці: 2 білорусів і 2 росіян. При цьому у службі заявили, що статистичний облік бажаних отримати громадянство України серед легіонерів не ведеться. Крім того, упродовж 2014 – 2016 рр. 270 росіян попросили статусу біженця, серед яких були добровольці та волонтери. Лише 15 отримали цей статус, а 14 – гарантію на додатковий захист [1]. Для порівняння, за 6 місяців 2015 р. громадянство України у спрощеному порядку отримала 1921 особа [9, с. 53]. Відзначимо, що Адміністрація Президента, відповідаючи на запит УНІАН, зазначила, що документи осіб, які отримують громадянство на загальних підставах, не містять інформацію про те, чи є ці люди військовими і чи перебували в зоні антитерористичної операції. У свою чергу, це означає, що попри наявність указу П. Порошенка про спрощення процедури для оформлення громадянства іноземцям, котрі захищали територіальну цілісність України, існують бюрократичні перепони, пов'язані з наявністю формулярів та анкет, розроблених чиновниками, які не містять інформації про участь у бойових діях на Донбасі [20].

Офіційно оформитися у державних силових структурах вдалося чеченському підрозділу «Шалена зграя» у 57-му батальйоні ЗСУ, «Грузинському легіону» у складі 54-го ОМБр ЗСУ (до кінця грудня 2017 р.). Ще низка підрозділів, зокрема, білоруські «Погоня», Тактична група «Білорусь», чеченські батальйони ім. Джохара Дудаєва та ім. Шейха Мансура офіційно не були оформлені у державних силових структурах через певні причини. Російський легіонер «Азову» з позивним «Одіссей» зазначав, що він та інші іноземні добровольці приїхали захищати народ України, а не державу. На його думку, захист держави має бути покладений на громадян країни або на найманців. «Одіссей» зазначив, що вони не належать ані до першої, ані до другої категорії [1].

Верховна Рада України розглядала законопроекти № 3433 та № 3433-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо

правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які брали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України», який мав захищати іноземців-добровольців від переслідування на їхній батьківщині, а також гарантувати їм проживання в Україні [13; 14]. Омбудсмен Валерія Лутковська у травні 2016 р. зазначала, що ці два законопроекти не здатні захистити іноземців, які воюють на боці України, оскільки їм видається лише посвідка на тимчасове проживання, яка не дає соціальних гарантій. Відповідно, вона пропонувала забезпечити їм статус громадянина України чи біженця, передбачивши зміни в законі про громадянство та еміграцію [42]. Відзначимо, що законопроекти № 3433 і № 3433-1 лишилися на етапі вручення подання Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин на розгляд.

Де-факто, іноземні добровольці, попри прийняття низки актів і змін до законодавства, не захищені державою. Зокрема, командир «Грузинського легіону» Мамука Мамулашвілі зазначав, що лишаються нерозв'язаними окремі бюрократичні проблеми, пов'язані з в'їздом і виїздом з країни [19]. Досить часто у військових комісаріатах це використовують як причину відмови іноземцям, очевидно побоюючись звинувачень у прийомі «найманців» до армії [44]. Факт затвердження закону ще не означав їхню остаточну легалізацію, оскільки не було прописано процедуру, що, у свою чергу, ускладнювало перебування іноземців у лавах Збройних сил України [2]. Проте найбільші проблеми були у представників Білорусі та Росії, оскільки повернення до себе на батьківщину означало початок кримінальних переслідувань згідно із законодавством цих країн [19]. Так, зокрема, станом на березень 2016 р. Міністерством внутрішніх справ Білорусі було відкрито 135 кримінальних проваджень проти своїх громадян, які воювали на території України [5]. Втім, ці справи відкриті як проти бійців, які воюють на боці України, так і на боці самопроголошених організацій «ДНР» та «ЛНР» [47]. Принципово іншою є ситуація в Росії, де слідство ведеться лише проти громадян РФ, які воювали на боці українців. Це унеможливило повернення добровольців на свою батьківщину з метою збору документів для отримання громадянства України шляхом, установленим українським законо-

давством. Через це вони не можуть легалізуватися в Україні та продовжують на свій ризик воювати у добровольчих формуваннях, сподіваючись на відмову української сторони на запит цих країн щодо екстрадиції.

Прикладом відомих росіян, які перейшли на бік України, звинувачуючи Росію в агресії, стали колишній старший лейтенант ФСБ Ілля Богданов, відомий актор Анатолій Пашинін, лідер «Русской повстанческой армии» (РПА) Андрій Кузнєцов та інші. Керівник РПА зазначав, що найбільшою проблемою для іноземців – це пройти процедуру у міграційній службі України. Він наголосив, що більшість відмов його однодумцям були пов'язані через відсутність довідки про несудимість та посвідок про переслідування. Сам Андрій Кузнєцов, отримавши відмову, вирішив оскаржувати це рішення у суді. Станом на 2015 р. російський доброволець перебував у підвішеному стані, оскільки апеляцію не було розглянуто [30].

У 2015 р. питання прискорення процесу надання громадянства іноземцям, які захищають Україну та на яких чекає переслідування у себе на батьківщині, неодноразово порушувалося як добробатами, так і окремими народними депутатами. За ініціативи командування добровольчих формувань 17 жовтня 2015 р. пройшла акція, в якій взяли участь десятки іноземців, які воювали на боці України. Метою заходу стало нагадування українській владі про потребу надання їм українського громадянства, при цьому критикуючи закон, прийнятий 6 жовтня 2015 р., згідно з яким іноземці мали змогу служити у ЗСУ. Більшість присутніх на акції входили до особового складу «Азову» та «Добровольчого Українського Корпусу» [22]. Як зазначав народний депутат Юрій Чижмарь, ці особи потребують негайного захисту з боку України, а отже, він пропонував скоротити термін отримання громадянства до двох місяців з моменту подання заяви [21]. За фактом до цих пір іноземці-учасники бойових дій на боці України не можуть отримати громадянства та захисту від держави через низку бюрократичних перешкод, як, наприклад, боець «Донбасу», громадянин Польщі Конрад Камінський, з 2014 р. перебував у зоні бойових дій у Донецькій і Луганській областях. Крім того, маючи зв'язки у Великобританії, він налагодив допомогу військовим від польської та української діаспори Королівства. Незважаючи на всі

заслуги, у 2016 р. йому двічі було відмовлено у наданні громадянства [26].

У 2017 р. від групи народних депутатів від ВО «Свобода» було зареєстровано ще один законопроект № 7190 «Про визнання добровольців учасниками бойових дій, їх соціальний і правовий статус». Згідно з цим законопроектом передбачалося надавати статусу учасника бойових дій особам, які входили до складу добровольчих формувань, перебуваючи безпосередньо у зоні бойових дій. У ньому відображався порядок та механізм надання статусу учасника бойових дій та пільг для них та їхніх сімей [15]. Проект закону оминув проблему іноземних добровольців, які воюють у добровольчих формуваннях на боці України. Втім, цей законопроект блокується упродовж року через політичні амбіції окремих народних депутатів. Зокрема, волонтер Олена Живко, коментуючи пікети під Верховною Радою України 19 квітня 2018 р., зазначала, що проект не допускають на голосування представники «Блоку Петра Порошенка», особливо заступник голови фракції Олександр Третьяков. За її словами, він невдоволений тим, що проект поданий на розгляд «свободівцями» [16].

Бюрократичні перешкоди та небажання влади лишати на території України значну кількість іноземців, які брали участь у бойових діях у складі добровольчих формувань, стали причиною того, що більшість легіонерів змушені поїхати з України, не маючи дозвільних документів на право проживання. Зокрема, однією з вимог офіційного оформлення у силових структурах держави є наявність довідки про несудимість. На думку юриста Олександра Івашкова, наявність цієї умови є досить сумнівною, оскільки для її отримання іноземцю необхідно повернутися на батьківщину чи звернутися до консульства [18]. Звісно, це небезпечно для легіонерів, оскільки у себе на батьківщині, згідно з національним законодавством, вони можуть вважатися найманцями. Особливо це небезпечно для громадян Росії та Білорусі. У Росії проти іноземних бійців відкривають кримінальні провадження за різними статтями: вбивство, розбій, зґвалтування тощо. За даними волонтерів станом на 2017 р. близько 200 добровольців можуть екстрадувати [20]. На думку юристів, підтверджувати несудимість цієї

довідкою немає потреби, оскільки в комісії при Президенті України є представники СБУ та МВС, які мають усі дані [18].

Висновки. Таким чином, на п'ятому році російсько-української війни питання статусу іноземних збройних добровольчих формувань, які воюють на боці України, лишається актуальним до сьогодні. Надавши можливість легіонерам легалізуватися у силових структурах, держава не спромоглася розробити механізм, який спростив би не лише офіційне оформлення іноземних добровольців у лавах ЗСУ, НГУ, МВС, але й сприяв би отриманню громадянства. Враховуючи це, керівництво країни для збереження власного іміджу в очах громадян України та іноземців повинне на законодавчому рівні створити умови для захисту, соціального забезпечення, надання відповідного статусу добровольцям з інших країн.

1. А ми що, люди? Здається, українська влада так не вважає. URL: https://lb.ua/society/2017/02/28/359957_a_mi_shcho_lyudi_zdaietsya_ukrainska.html

2. «Легіонери»: за що воюють грузини під Дебальцевом. URL: https://antikor.com.ua/articles/107507-legioneri_za_shcho_vojujutj_gruzini_pid_debaljtsevom

3. Endre Szénási Foreign Fighters in Ukraine. Defense Review. The central journal of the Hungarian defence forces. Budapest, 2016. Vol 144. P. 67–80.

4. Russian Dissident Looks to Raise «Rebel Army» in Ukraine to overthrow Putin. URL: <https://www.dailysignal.com/2015/05/18/russian-dissident-looks-to-raise-rebel-army-in-ukraine-to-overthrow-putin/>

5. Богдалов А. Участь іноземних добровольчих формувань у ході проведення антитерористичної операції на Сході України (на матеріалах Національного музею історії України). URL: <http://oaji.net/articles/2017/294-1505252571.pdf>

6. Висновок на проект Закону України «Про правовий статус і соціальні гарантії учасників добровольчих збройних формувань в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf35-16=3707&skl=9

7. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.

8. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). URL: https://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf

9. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка / В. П. Горбатенко (керівник авт. кол.), Шемшученко Ю. С., Кресіна І. О., Стойко О. М. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 80 с.

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/716-19>

11. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

12. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального забезпечення». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

13. Законопроект № 3433 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які приймали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57000

14. Законопроект № 3433-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які приймали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=57061

15. Законопроект № 7190 «Про визнання добровольців учасниками бойових дій, їх соціальний і правовий статус». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62705

16. Законопроект про статус добровольців у Раді блокує БПП, – Живко. URL: https://zik.ua/news/2018/04/24/zakonoprojekt_pro_status_dobrovoltziv_u_radi_blokuie_bpp_zhyvko_1311503

17. Іноземних добровольців АТО використали і кинули. URL: <http://milnavigator.com.ua/archives/1114>

18. Іноземні бійці АТО просять у Порошенка громадянства. https://galinfo.com.ua/news/inomezni_biytsi_ato_prosyat_u_poroshenka_gromadyanstva_205312.html

19. Іноземці в АТО: Ми воюємо за Україну, а нас штрафують. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2017-01-16/inostrantsyi-v-ato-myi-voyuem-za-ukrainu-a-nas-shtrafuyut/9423>

20. Іноземці, котрі воюють в АТО, не можуть отримати громадянство України. URL: <http://meest-online.com/ukraine/society/inozemtsi-kotri-voyuut-v-ato-ne-mozhut-otrymaty-hromadyanstvo-ukrajiny>

21. Іноземці, які захищатимуть Україну, набуватимуть громадянства за 2 місяці. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26974800.html>

22. Іноземці-учасники АТО провели акцію біля Адміністрації Президента. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151017_foreigners_from_ato_action_vs

23. Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України від 9.06.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>

24. Колотуха І. О. Окремі питання визначення правового статусу добровольця та найманця під час збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Ужгород, 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 190–193.

25. Конституція України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

26. Корба Г. Свій легіон. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/26-13-journal-no-31/svoj-legion.html>

27. Коцур В. В. Гібридні війни як феномен ХХІ ст. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Гуманітарне та патріотичне виховання студентської молоді в умовах глобалізації та євроінтеграції». Київ: НУХТ, 2015. С. 85–88.

28. Кримінальний Кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

29. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.

30. Малко Р. Російські добровольці – козир у рукаві. URL: <http://tyzhden.ua/Society/149172>

31. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_103

32. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання: аналітична доповідь / ред. кол. О. О. Рафальський (голова), В. О. Котигоренко, М. І. Панчук. Київ: ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 268 с.

33. Потапенко Я. О. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (оцінки, підходи, інтерпретації). Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В», 2016. 304 с.

34. Почепцов Г.Г. Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта. URL: <https://psyfactor.org/psyops/propaganda25.htm>

35. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про правовий статус і соціальні гарантії учасників добровольчих збройних формувань в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3707&skl=9

36. Проект Закону України «Про правовий статус і соціальні гарантії учасників добровольчих збройних формувань в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3707&skl=9

37. Рада дозволила воювати іноземцям на боці України. URL: <http://azov.press/ukr/rada-dozvolila-inozemcyam-vouyvati-na-boci-ukraini>

38. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

39. Сіньова Л. М. Правове становище учасників антитерористичної операції. Порівняльно-аналітичне право. Ужгород, 2016. № 5. С. 157–160.

40. Скрильник О. О., Майструк О. П. Особливості визначення статусу найманця як учасника збройного конфлікту. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2014/43.pdf

41. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи: аналітична доповідь. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.

42. Статус іноземців, які воюють в АТО, необхідно вирішити негайно, – експерти. URL: <https://hromadskeradio.org/programs/prava-lyudyny/status-inozemciv-yaki-vouyuyut-v-ato-neobhidno-vyrishyty-negayno-eksperty>

43. У Міноборони назвали кількість військових, які отримали статус учасника бойових дій. URL: <https://www.unian.ua/war/10100291-u-minoboroni-nazvali-kilkist-viyskovih-yaki-otrimali-status-uchasnika-bojovih-diy.html>

44. Чи може іноземець служити в українському війську? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28044875.html>

45. Юртаєва К. В. Визначення найманства за законодавством України про кримінальну відповідальність. Вісник Кримінологічної асоціації України. Харків, 2017. №2 (16). С. 132–140.

46. Як добровольцям отримати статус учасника бойових дій? Практичні рекомендації від юриста Правозахисної групи СІЧ. URL: <https://helsinki.org.ua/advice/yak-dobrovoltzyam-otrymaty-status-uchasnyka-bojovih-dij/>

47. Як судять росіян, білорусів та казахстанців за участь у боях на Сході України? URL: <https://hromadskeradio.org/news/2017/10/03/yak-sudyat-rosiyan-bilorusiv-ta-kazahstanciv-za-uchast-v-boyah-na-shodi-ukrayiny>